

TEZAURUL MĂNĂSTIRII SECU TRIMIS LA MOSCOVA

Cosmin NIȚĂ¹

Cuvinte cheie: Mănăstirea Secu, tezaur, Mitropolitul Varlaam, Moscova

Keywords: Secu Monastery, treasury, Metropolitan Varlaam, Moscow

Tezaurul Mănăstirii Secu s-a constituit de-a lungul veacurilor din donațiile ctitorilor, ale ierarhilor cu metania la acest așezământ monahal și ale altor persoane, fiind alcătuit din obiecte necesare oficierei cultului (Evangheliu cu scoarțe aurite, manuscrise, veșminte și alte broderii cu fir de aur și argint, cruci de lemn îmbrăcate în argint aurit, potire, litiere etc.)². Acest patrimoniu a sporit, de-a lungul vremii, astfel încât în „Catagrafia pentru toate odoarele bisericești a Sf(i)ntei mănăstiri Secu” din anul 1856, sunt consemnate 762 de cărți și obiecte bisericești pe lângă cele 482 de cărți care erau în gestiunea tipicarului mănăstirii³.

Descompletarea patrimoniului bisericesc de la mănăstirea Secu s-a produs uneori din neglijența călugărilor. În acest sens, Narcis Crețulescu relatează că, în vremea stăreției lui Neonil Buzilă la mănăstirile Neamț și Secu (1834-1853, cu întreruperi), acesta a poruncit marelui eclesiarh, Ieroftiei Maximescu, să adune din mănăstire și din schituri toate lucrurile vechi care „ocupă locuri degeaba”, după care acesta le-a ars pe toate⁴.

¹ Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava – Facultatea de Istorie și Geografie, SUCEAVA; Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași – Muzeul de Istorie a Moldovei, IAȘI.

² Macarie Ciolan, *Mănăstirea Secu*, Editura Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Iași, 1987, p. 91-99.

³ Costin Clit, *Catagrafiile mănăstirii Secu din 1856*, în *Buletin informativ al Simpozionului Național Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei*, III, Editura Cetatea Doamnei, Piatra-Neamț, 2017, p. 261-272.

⁴ Biblioteca Mănăstirii Neamț, fond manuscrise, Arhiepiscopul Narcis Crețulescu, *Inscripțiile Mănăstirilor Neamțu-Secu cu a schiturilor sale din împrejur*, mss. 171, p. 288, *apud* Mihai Giosan, *Opera manuscrisă a arhiepiscopului Narcis Crețulescu și istoria medievală a românilor*, Editura Filocalia, Roman,

O altă situație poate fi citată în contextul secularizării averilor mănăstirilor pământene din anul 1859. Statul s-a implicat atunci mai mult în administrarea mănăstirilor luând de la acestea un număr ridicat de obiecte valoroase, așa cum relatează și un călugăr de la Mănăstirea Neamț, lui Pantazi Ghica, în anul 1881:

Aveam încă și mai multe foarte vechi și mai frumoase, dar le-a tot ridicat, a tot venit unul și altul și a luat mereu din ele; părintele starețul și noi ne-am opus, n-am vroit să dăm, ba ne și puneam în vrajbă, dar în contra puterei ce era să facem? Mi-a zis părintele conservator șef al veșmântăriei: dar când l-am întrebat cine erau acei cari au luat, mi-a răspuns: Dar îi mai știu eu? boieri mari, cu poziții, cu putere, și de cei mai mici. Nu le-a luat de aici, le-a luat de la biserică; nu eram acolo când le lua, și apoi și aici n-am fost tot eu, au fost alții înaintea mea, și chiar eu să fi fost, nu îi știam pe anume: și dacă i-aș fi știut i-am uitat; unde să mai țin eu minte!⁵.

O bună parte dintre aceste bunuri, în special documente și cărți, au ajuns la arhivele statului sau la Academia Română⁶, dar au existat și cazuri când reprezentanții ai statului au luat cărțile și odoarele din mănăstiri, fără vreun drept, folosindu-le în scop personal. Această practică era generalizată la nivel național, fapt pentru care mitropolitul Moldovei, Pimen Georgescu, a trimis o circulară, nr. 2289/13 iulie 1916, în care preciza: „consiliile economice mănăstirești, sub răspunderea personală a starețului, nu au voie, sub nici un cuvânt, de a elibera nimănui, oricine ar fi și orice calitate ar avea, asemenea documente, obiecte și odoare bisericesti decât în urma înțelegerii între Ministerul Cultelor, A. C. B. (Administrația Casei Bisericii) și Sf. Mitropolie, oficial comunicată stăreției, în scris”⁷.

Descompletarea patrimoniului mănăstiresc s-a făcut, uneori, și prin furturi, așa cum s-a petrecut la mănăstirea Secu, în perioada 1910-1914, atunci

2016, p. 156-157, nota 2: „Să se știe că părintele starețul Neonil Buzilă au poruncit părintelui Ieroftiei Maximescu, când era clisiarh mare, la biserica mare a sfintei mănăstiri Neamțu, au pus oamenii de au săpat o groapă mare în grădina stăreției, în fund, lângă pîrg, au strâns toate lucrurile cele vechi p. c. icoane, cruci, cărți, scripte, pomelnice, veșminte și orice lucru cu orice nume de vechituri de pe a toate bisericile m<ănăsti>rei, și de pe la schituri, pentru că, – zicea părintele starețul – că s-au înmulțit prea multe vechituri și ocupă locuri degeaba, și îngreuiă păstrarea lor. Atunci părintele Ieroftiei le-au ars pe toate, din ordinul verbal al starețului. Măcar că atunci s-au ars toate vechiturile, totuși ici colea se mai găsește câte o vechitură, scăpată de foc”.

⁵ Pantazi Ghica, *Monumente naționale. Monastiri și biserici ortodoxe. Raporturi de la comisiunile întocmite pentru cercetarea lor. Partea I*, Tipografia Statului, București, 1881, p. 71-103.

⁶ Mihai Giosan, *op. cit.*, p. 195.

⁷ Arhiva Mănăstirii Secu, ds. 2/1916, f. 36.

când au dispărut două sfeșnice, dăruite de Nestor Ureche, în anul 1602, precum și o salbă. Dintre acestea s-au recuperat doar sfeșnicele, în anul 1926⁸.

În vara anului 1914 izbucnea Primul Război Mondial. După aproximativ doi ani de neutralitate, la 14 august 1916, România a intrat în război de partea Antantei.

În contextul unei duble ofensive asupra teritoriului românesc pe două fronturi, unul dinspre Transilvania și unul dinspre Bulgaria s-au luat și o serie de măsuri pentru salvarea bunurilor de valoare istorică și artistică aflate în muzeele și mănăstirile românești spre a fi evacuate. Primele salvate din calea inamicilor au fost bunurile din muzee, după care s-a acordat atenție și celor păstrate în biserici și mănăstiri.

La 10 octombrie 1916, la aniversarea împlinirii a doi ani de la urcarea pe tron a regelui Ferdinand, a fost invitat și Alexandru Tzigara-Samurcaș, care era un intim al familiei regale. Regele i-a mărturisit acestuia că era îngrijorat de apropierea armatei germane și de instabilitatea trupelor rusești și „temându-se ca ei, cunoscând valoarea odoarelor noastre bisericesti, să nu și le însușească”, l-a întrebat pe Tzigara-Samurcaș dacă nu este dispus să le salveze, începând cu bisericile din Moldova care erau mai expuse jafurilor rusești⁹.

Ca urmare a răspunsului afirmativ, a doua zi, principele Carol îi înmânează lui Tzigara-Samurcaș, Ordinul permanent nr. 30 al Șefului Marelui Cartier General, semnat de generalul Iliescu, în care se menționa că acesta era însărcinat cu inventarierea și transportarea tezaurului bisericilor și al mănăstirilor din țară¹⁰.

Tzigara-Samurcaș și-a început misiunea cu mănăstirile din Moldova, mergând prima dată la mănăstirea Slatina, unde recuperează tezaurul dintr-o tainiță care avea pereții proaspăt tencuiți. După aceasta, la 14 octombrie 1916, ajunge la mănăstirea Văratec de unde nu a ridicat nici un obiect, deoarece erau fără mare importanță. În aceeași zi, s-a deplasat și la mănăstirea Neamț unde starețul Meletie Nicuță s-a opus predării tezaurului, astfel încât a sfârșit prin a fi arestat¹¹.

⁸ Arhim. Dionisie Udișteanu, *Graiul evlaviei străbune*, ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Mușatinii, Suceava, 2005, p. 119-120.

⁹ Marian Voicu, *Tezaurul României de la Moscova*, Editura Humanitas, București, 2016, p. 26-27; Al. Tzigara-Samurcaș, *Memorii II (1910-1918)*, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, București, 1999, p. 157.

¹⁰ Marian Voicu, *op. cit.*, p. 27.

¹¹ Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, ds. *Războiul pentru întregirea neamului*, vol. II/1916, f. 146.

În ziua următoare, Tzigara-Samurçaș s-a deplasat la mănăstirea Secu cu scopul îndeplinirii aceleași misiuni, dar arhimandritul Ilarion Bălăiță a declarat că întregul tezaur a fost ridicat în noaptea de 3 spre 4 octombrie de Marele ecleziarh al Mitropoliei și depus în trei lăzi fără a se întocmi vreun act de predare. Tzigara-Smurçaș a întocmit un proces verbal unde a consemnat ridicarea a două covoare precum și lipsa obiectelor de valoare din biserică, paraclise și veșmântărie¹² (Anexa 1).

Vizita lui Tzigara-Samurçaș la mănăstirea Secu este atestată și de o telegramă trimisă de către starețul mănăstirii Secu la Mitropolia Iași, în ziua de 15 octombrie 1916, „T<z>igara Samurçaș <cu> ordinul Marelui Cartier au venit să ridice tezaurul monastirei. I-am declarat că este luat la Mitropolia. Când voi veni la Iassy raportez în scris”¹³. Tot în această telegramă este consemnată și rezoluția mitropolitului Pimen Georgescu, scrisă în aceeași zi, la ora 18, care arată că „Desigur că starețul amintește despre ordinul ce am dat încă de multă vreme că în fața războiului să se ia măsuri ca odorele precioase să se ascundă în tainițele vechi spre a fi asigurate și de locul unde sunt să ni să raporteze secret, neștiind despre aceasta decât câțiva călugări cinstiți și serioși, de aceea el a spus că tezaurul a fost preluat la Mitropo<lia> Iași. Dealtfel nu pot să pricep cum d. Șamurçaș ia așa măsuri fără știrea noastră”¹⁴ (Anexa 2).

Din textul rezoluției reiese că la începutul războiului a fost dat un ordin către mănăstirile din Moldova pentru a pune la adăpost obiectele valoroase în vechile tainițe. Practic, conform ordinului nr. 2289/13. 07. 1916, mănăstirile nu puteau da autorităților statului documente sau obiecte fără aprobarea Mitropoliei, deci, în baza acestui document starețul nu a predat tezaurul.

În ziua de 18 octombrie 1916 a fost trimisă de Mitropolitul Pimen o telegramă prin care s-a ordonat starețului „că odorăle bisericesti în aceste vremuri să fie pusă la siguranță, am convenit cu Ministerul Cultelor, să fie ridicate cu inventar de la M<ănăsti>re și aduse la Mitropolia Iași spre păstrare. În acest scop le veți încredința delegatului Ministerului”¹⁵ (Anexa 3). După două zile, mitropolitul mai trimite încă o telegramă prin care arăta că „Odoarale și obiectele scumpe, împreună cu Epitaful strâns acele le veți aduce, de urgență, la <Iași>

¹² Marian Voicu, *op. cit.*, p. 394.

¹³ Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, ds. *Războiul pentru întregirea neamului*, vol. II/1916, f. 139.

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ Arhiva Mănăstirii Secu, ds. 2/1916, f. 51.

cerând ajutorul Administrației de Plasă iar la Pașcani, oricât va fi, fie și militar”¹⁶ (Anexa 4).

Starețul mănăstirii Secu s-a conformat ascultării date de către mitropolit și s-a deplasat la Pașcani unde nu a găsit mijloc de transport pentru odoare, data deplasării fiind atestată într-o telegramă trimisă din același oraș către mitropolit (23 octombrie)¹⁷. Aceste informații sunt confirmate într-o adresă emisă de starețul Ilarion Bălăiță, în ziua de 26 octombrie, în care expune următoarele: „am fost până la gara Pașcani și nici nu au putut șeful se ne dei o mașină ca se venim. Permisie am avut numai 48 oră așa că nu am putut se lipsesc. Serviciul spitalului fiind greu am dat pe părintele arhim. Evghenie Ungurianu parti de odoară ci au fost posibil de a le scoati precum arată anecsatul inventar. Celalți sunt asigurați bini de tot, nu se poate scoati decât după o muncă de 10 zile, a spargi betonul armat la 5 metri afund. Pentru toți aceste rămase garantez cu vieța mea”¹⁸ (Anexa 5). Această adresă cuprinde în anexa ei și un inventar în care sunt enumerate, pe scurt, 124 de obiecte și cărți de cult¹⁹. În acest act se poate observa că tezaurul a fost pus la adăpost și starețul a garantat siguranța lui.

Despre punerea la adăpost a tezaurului mănăstirii Secu a consemnat și arhimandritul Dionisie Udișteanu care a participat la ascunderea lui alături de monahul Varuh Hanganu și părintele Dometian Mălău imediat după Sf. Dumitru (26 octombrie), când s-a întors la mănăstire de la via de la Băiceni²⁰. Astfel, acesta relatează că, monahii bătrâni s-au opus predării odoarelor și au sugerat ca acestea să fie ascunse în taințele mănăstirii, ceea ce s-a și petrecut. A fost căutat un loc fără umezeală și, timp de două săptămâni, s-a lucrat în mare taină la strângerea bunurilor: „Am dezbrăcat icoanele îmbrăcate în argint, am strâns candelile de argint, mari și mici, am strâns potirele, crucile și tăvile de argint și aur, în lăzi mari îmbrăcate în tablă zincată, anume lucrate de părintele Varuh Hanganu, în mare taină”²¹.

Din cele expuse mai sus, se poate observa faptul că bunurile de mare valoare au fost ascunse înainte de venirea lui Tzigara-Samurcaș însă, după mărturia lui Dionisie Udișteanu, au fost ascunse temeinic după data de 26 octombrie (Sf.

¹⁶ *Ibidem*, f. 52.

¹⁷ Idem, Registru ieșire 1914-1917, inv. 276, f. 83, nr. ieșire 265/23 octombrie 1916.

¹⁸ Idem, ds. 2/1916, f. 53.

¹⁹ *Ibidem*, f. 54.

²⁰ Arhim. Dionisie Udișteanu, *O viață ca oricare alta*, Editura Mușatinii, Suceava, 2004, p. 64.

²¹ *Ibidem*.

Dumitru), operațiunea durând două săptămâni și încheindu-se undeva în jurul datei de 10 noiembrie.

Înainte de ascunderea definitivă a tezaurului, la solicitările telegrafice ale mitropoliei în perioada 20-24 octombrie 1916, a fost trimis la Iași fostul stareț al Mănăstirii Neamț, arhim. Evghenie Ungureanu cu două geamantane. În unul dintre ele erau mai multe obiecte care au aparținut Mitropolitului Varlaam: *Arhieraticonul*²², mitra²³, sacosul verde cu pietre nestemate²⁴, omoforul mare și mic²⁵, epitrahilul²⁶ și stiharul²⁷ iar pe lângă aceste obiecte a fost trimis și un covor ctitoricesc²⁸. În celălalt geamantan erau o căprioară proaspăt vânată și un burduf de brânză. Știrile cu privire la trimiterea lui Evghenie Ungureanu la Iași cu „parti de odoară” sunt relatate în adresa din 26 octombrie. La această adresă a fost anexat și un inventar cu bunurile care trebuiau transportate la Iași, dar, întrucât nu se găsisse transport de la Pașcani la Iași, acestea s-au întors înapoi și apoi s-a trimis o mică parte din tezaur.

Acțiunile de strângere a bunurilor din mănăstiri au atras atenția Mitropolitului Pimen Georgescu care s-a plâns ministrului cultelor, I. G. Duca, despre faptul că nu a fost anunțat de această rechiziție și a cerut ca toate bunurile confiscate să fie aduse la Mitropolie, fapt petrecut în data de 3 noiembrie 1916²⁹. În acel moment, au fost aduse două lăzi cu bunurile de la mănăstirile din Moldova, patru de la mănăstirile din Oltenia și o ladă cu textile³⁰.

²² Carte bisericească folosită de episcop la săvârșirea hirotoniilor sau la sfințirea bisericilor (<https://dexonline.ro/definitie/arhieraticon>, accesat: 05.09.2020).

²³ Acoperământ al capului de formă sferică sau conică, uneori bogat ornamentat, purtat mai ales de arhieriei în timpul slujbei religioase (<https://dexonline.ro/definitie/mitra>, accesat: 05.09.2020).

²⁴ Veșmânt arhieresc de mătase, lung până la genunchi și cu mâneci largi, care se poartă peste stihar (<https://dexonline.ro/definitie/sacos>, accesat: 05.09.2020).

²⁵ Veșmânt bisericesc în forma unei eșarfe, pe care arhierul îl poartă pe umeri în timpul serviciului bisericesc (<https://dexonline.ro/definitie/omofor>, accesat: 05.09.2020).

²⁶ Obiect din odăjdiile bisericești, în formă de fâșie lungă de stofă brodată cu motive religioase, pe care preoții ortodocși îl poartă petrecut pe după gât, în față, în timp ce oficiază (<https://dexonline.ro/definitie/epitrahil>, accesat: 05.09.2020).

²⁷ Veșmânt lung și larg purtat de diaconi, preoți și arhieriei în timpul serviciul religios, confecționat din material de culoare galbenă, roșie sau altele simbolizând sângele vărsat pe crucea Golgotei (<https://dexonline.ro/definitie/stihar>, accesat: 05.09.2020).

²⁸ Arhim. Dionisie Udișteanu, *op. cit.*, p. 65; Ierodiacon Hrisostom Filipescu, *Bucurii sfinte în glasuri de cetate*, Editura PIM, Iași, 2010, p. 50.

²⁹ Marian Voicu, *op. cit.*, p. 29-30.

³⁰ *Ibidem*, p. 30.

După depunerea lăzilor cu bunuri bisericești, acestea au fost desfăcute și reîmpachetate, moment în care s-au mai adăugat cinci lăzi cu bunuri provenite de la Mitropolie și de la biserica Trei Ierarhi din Iași, refăcându-se astfel inventarul³¹.

Bunurile depuse la Mitropolie au fost trimise la Moscova, cu trenul, în ziua de 28 iulie 1917, odată cu bunurile Băncii Naționale a României, Casei de Depuneri și Consemnațiuni precum și ale altor instituții, acestea fiind încărcate în lăzile destinate Ministerului de Culte (173)³². Bunurile de la Mănăstirea Secu au fost încărcate în lada nr. 4 împreună cu celelalte bunuri ce erau în veșmântăria Mitropoliei³³.

După scurt timp, în Rusia s-a schimbat regimul politic. A urmat ruperea relațiilor diplomatice între cele două state, iar la 13 ianuarie 1918, Sovietul Comisarilor Poporului a sechestrat tezaurul României hotărând printre altele că: „Tezaurul României, aflat în păstrare la Moscova, se declară intangibil pentru oligarhia română. Puterea sovietică își asumă răspunderea de a păstra acest tezaur pe care îl va preda în mâinile poporului român”³⁴.

Despre soarta celor șapte lăzi depuse la Mitropolie, la data de 3 noiembrie 1916, Tzigara-Samurçaș s-a interesat, după război, la Ministerul Cultelor și Artelor care i-a răspuns, prin adresa nr. 19426/22 aprilie 1923, că: „au fost expediate, prin îngrijirea administrației Casei Bisericești, refugiată la Iași, în februarie 1917 la Moscova, de unde, adaugă, nu s-au mai întors”³⁵.

Acțiunea părintelui stareț Ilarion Bălăiță a fost lăudată ulterior aceasta fiind apreciată ca fiind un gest de curaj și patriotism așa cum se relatează în ziarele din anii 1930, când situația tezaurului încă se mai dezbătea: „Când a venit panica și au început să se strângă cu înfrigurare toate bogățiile țării românești, spre a fi trimise la Moscova, un singur om n-a voit să cedeze valorile ce le avea sub privegherea sa: starețul mănăstirii Secu din județul Neamțului. Așa au fost scăpate de la pieire odoarele acestei frumoase mănăstiri între care și acel vestit Aer al lui Nestor Ureche, marele vornic al Țării de Jos și al soției sale Mitrofana, din 1608, în zilele blagoslovitului voievod Simion Movilă. Numele starețului care a

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

³³ Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, *Inventar vechi 1903 și până la 1930, Obiecte de valoare din veșmântăria Mitropoliei trimise în Rusia în 1917*, lista a fost copiată de Protos Gherman mare eclesiarh, la 5 decembrie 1924.

³⁴ Ariadna Zeck, Ana Savu, *Tezaurul român de la Moscova ... a devenit subiectul unei povești fantastice*, în *B.MIM*, XVII, 2003, p. 420.

³⁵ Al. Tzigara-Samurçaș, *op. cit.*, p. 159.

văzut limpede și nu a avut încredere în Rusia țaristă, opunându-se cu hotărâre ... ca să predea odoarele mănăstirii este Protosinghelul Ilarion Bălăiță³⁶.

Tratativele pentru recuperarea tezaurului României au durat mult timp iar primele rezultate s-au concretizat odată cu reluarea relațiilor diplomatice cu URSS, în anul 1935, când au fost restituite arhivele și osemintele lui Dimitrie Cantemir.

Odată cu intrarea României în cel de al Doilea Război Mondial, s-a reluat problema tezaurului depus la Moscova, în anii 1916-1917 și s-a cerut, la 4 iulie 1941, principalelor instituții care au bunuri evacuate la Moscova, să trimită „un tablou complet al obiectelor de artă, manuscrise, cărți vechi, stampe etc. ... care nu au fost înapoiate”³⁷. Un asemenea act a fost cerut și mănăstirii Secu, prin adresa înregistrată la mănăstire cu nr. 42/07.07.1941³⁸ la care s-a dat un răspuns prin adresa nr. 114/10.07.1941, în care se arată că au fost trimise următoarele obiecte: „1. Poală de atlas roșie, cusută cu fir și cu inscripție sârbă ctitoricească. 1. Sacos, de catifea verde cusut cu fir, cu ghenare și mărgăritare, de la mitropolitul Varlaam 1638. 1. Omofor, mare de atlas alb, cusut cu fir și mărgăritare de la mitropolitul Varlaam 1638. 2. Epitrahire arhieresti cusute cu fir, de la „Varlaam” 1638. 3. Nebidernițe cusute cu fir de la „Varlaam” 1642. 2. Orare diaconești, de catifea verde cu paftale și cruci de argint poleite, ctitoricești”³⁹.

În procesul-verbal întocmit de Mitropolia Moldovei, la 13 decembrie 1941, s-a realizat evaluarea bunurilor provenite de la această instituție și de la biserica Trei Ierarhi, consemnându-se faptul că acestea au fost depuse în cinci lăzi, valoarea totală fiind de 277.063.000 lei, aici fiind consemnate și „Veșmintele Mitropolitului Varlaam provenite de la Mănăstirea Secu: poală, sacos, omofor, epitrahire, nebedernițe (1638-1642) ce erau evaluate la suma de 9.200.000 lei”⁴⁰.

³⁶ Alexandru F. Mihail, *Noi completări despre tezaurul de la Moscova. D. D. Pătrășcanu ne dă interesante amănunte*, în *Dimineața*, din 27 iulie 1933, *apud* Mihail Gr. Romașcanu, *Tezaurul român de la Moscova*, Cartea Românească, București, 1934, p. 31. Nu numai starețul de la mănăstirea Secu a încercat să își protejeze patrimoniul bisericesc ci și alte mănăstiri din Moldova; astfel, călugării de la mănăstirea Slatina au ascuns tezaurul într-o tainiță dar cimentul proaspăt turnat i-a dat de gol; același model l-au urmat și maicile de la mănăstirea Văratec dar aici bunurile erau relativ noi și nu au fost ridicate. Starețul mănăstirii Neamț, Meletie Nicuță, s-a opus cel mai fățiș acesta sfârșind arestat și cu odoarele luate. Ilarion Bălăiță a fost inspirat ascunzând tezaurul temeinic și s-a scuzat menționând că a fost ridicat de marele ecleziarh al Mitropoliei Moldovei.

³⁷ Marian Voicu, *op. cit.* p. 188.

³⁸ Arhiva Mănăstirii Secu, ds. 8/1941, f. 17.

³⁹ *Ibidem*, f. 18.

⁴⁰ Marian Voicu, *op. cit.*, p. 422.

În urma acestor demersuri a fost întocmită o nouă situație asupra bunurilor rămase în URSS, dar fără rezultat, întrucât evoluția celui de al Doilea Război Mondial a fost nefavorabilă României.

La începutul anului 1956, Nikita Hrușciov i-a scris lui Gheorghe Gheorghiu Dej, că Uniunea Sovietică s-a hotărât să predea statului român valorile istorice care erau în număr de 39320, conform estimărilor făcute de specialiștii din statul vecin. Aceste valori au fost predate delegaților români, într-un cadru festiv, la 6 august 1956, după care a fost încărcat în două granituri de tren care au sosit la București în zilele de 14 și 15 august 1956⁴¹.

Odată cu aceste valori au fost repatriate și câteva piese din vechiul patrimoniu al Mănăstirii Secu, dintre care se pot aminti trei piese care au aparținut Mitropolitului Varlaam: Sacosul⁴², Nebedernița⁴³ și Epitrahilul⁴⁴. În prezent, acestea sunt depozitate la Muzeul Național de Artă al României, fiind clasate la categoria tezaur, în perioada 2003-2004.

La canonizarea Mitropolitului Varlaam, desfășurată la 29 august 2007, mănăstirea Secu a încercat să ia în custodie sacosul, pentru perioada 15 august-15 septembrie 2007, de la Muzeul Național de Artă al României, în vederea expunerii acestuia în cadrul evenimentului, demers care însă a eșuat⁴⁵.

⁴¹ *Ibidem*, p. 222-228.

⁴² Muzeul Național de Artă al României, inv. 15925/B/280, clasat în categoria Tezaur prin Ordinul 2821/10.10.2003. Sacosul este datat în perioada 1637-1638, acesta fiind o broderie ce a fost confecționată cu fir de argint aurit, mătase colorată și perle pe suport de catifea verde (<http://clasate.cimec.ro/detalii.asp?tit=vesmant-eceziastic--vesmant-arhieresc&k=CB336EDDC45C46BF894BC2F2D8E7EC3A>, accesat: 06.09.2020). Conține inscripția: „Acest sacos l-au făcut Varlaam Arhiepiscop și Mitropolit, vleit: 7146 (1637-1638) a se vedea: Melchisedec, episcopul Romanului, *Notițe istorice și arheologice adunate de pe la 48 de monastiri și biserici antice din Moldova*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1885, p. 20.

⁴³ Muzeul Național de Artă al României, inv. 15783/B/138, clasat în categoria Tezaur prin Ordinul 2821/10.10.2003. Nebedernița este datată în anul 1638, aceasta fiind o broderie cu fir de argint, argint aurit și mătase colorată pe suport din mătase, în centru fiind redată tema: *Bunavestire* (<http://clasate.cimec.ro/detalii.asp?tit=nabedernita--Sfanta-Treime&k=5899C2E377844FBD8058A43BBB2D43EE>, accesat: 06.09.2020).

⁴⁴ Muzeul Național de Artă al României, inv. 15896/B/251, clasat în categoria Tezaur prin Ordinul 2022 /19.01.2004. Epitrahilul este confecționat prin brodare pe suport de mătase colorată cu fir de argint, argint aurit și mătase (<http://clasate.cimec.ro/detalii.asp?tit=epitrahil--Buna-Vestire&k=75B0CE1DC3BB42A4B84AED3CA1A9C1DF>, accesat: 06.09.2020). Conține inscripția „Acest epitrahil l-au făcut Varlaam Mitropolitul Sucevei. Vleit 7150 (1641-1642), a se vedea: Melchisedec, episcopul Romanului, *op. cit.*, p. 19.

⁴⁵ Hrisostom Filipescu, *Varlaam, Mitropolitul Moldovei ierarh de seamă și sfânt al Bisericii*,

În prezent, Colecția de obiecte bisericești a Mănăstirii Secu conține peste 70 de obiecte de patrimoniu, de mare valoare, dintre care unele sunt dăruite de ctitorii mănăstirii, Nestor și Mitrofana Ureche, la începutul secolului al XVII-lea. Nici patrimoniul bibliotecii nu este de neglijat, aceasta conținând peste 700 de cărți și manuscrise, scrise și tipărite până în anul 1861⁴⁶. Începând cu anul 2019 se desfășoară lucrări de restaurare la mănăstirea Secu unde se va reamenaja și spațiul muzeal necesar pentru expunerea patrimoniului, dar și depozitele⁴⁷.

Editura PIM, Iași, 2011, p. 111, 194-197.

⁴⁶ Macarie Ciolan, *op. cit.*, p. 105.

⁴⁷ Restaurarea Mănăstirii Secu a început în luna mai a anului 2019 și se va termina în luna mai 2021. Muzeul va fi amenajat pe latura de S a incintei, între trapeză și turnul de SV iar depozitele, în turnul de SE și în spațiile rămase din partea de E a trapezei.

ANEXE

1. Mănăstirea Secu

15 octombrie 1916

Proces verbal de constatare a lipsei odoarelor bisericești de la Mănăstirea Secu, întocmit de Al. Tzigara-Samurçaș.

Proces-verbal nr. 5

Astăzi, la 15 octombrie 1916, subsemnatul Al. Tzigara-Samurçaș, delegatul Marelui Cartier General, prin Înaltul ordin nr. 30 din 11 octombrie 1916, transportându-mă pentru executarea menționatului ordin la Sfânta Mănăstire Secu, județul Neamț, am fost întâmpinat de protosinghelul Ilarion Bălăiță, starețul mănăstirii, care, după ce a luat cunoștință de Înaltul ordin, mi-a declarat că întreg tezaurul mănăstirii a fost ridicat în noaptea de 3 spre 4 octombrie a.c. de către Marele Ecleziarh al Sfintei Mitropolii și de Cuvioșia Sa Starețul și dus în trei lăzi la Veșmântăria Mitropoliei din Iași. Lăzile sigilate sunt în camera de asemenea sigilată, iar cheile, în păstrarea P. C. S. Starețului.

Vizitând biserica, paraclisele și veșmântăria am constatat că, într-adevăr tezaurul și principalele odăjdii și obiecte bisericești nu se mai află în mănăstire, unde n-au rămas decât cele necesare serviciului.

Din veșmântărie am ridicat prin puterea înaltului ordin, deși fără consimțământul C. S. Starețului, două covoare vechi, care am socotit că prezintă interes artistic deosebit.

Drept care s-a încheiat prezentul proces-verbal în dublu exemplar, câte unul pentru fiecare din părți.

De ridicarea tezaurului nu s-a lăsat la mănăstire nici o chitanță sau proces-verbal de către Marele Ecleziarh.

Delegat al Marelui Cartier,

<ss> Al. Tzigara-Samurçaș

Stareț,

<ss> Protos. Ilarion

Membrii Consiliului Economic,

<ss> Ierom. Damian

<ss> Ierom. Epifan<ie>

ANIC, fond Ministerul Culturii Naționale și al Cultelor, ds. 76/1941, f. 117.

Ediții: Marian Voicu, *Tezaurul României de la Moscova*, Editura Humanitas, București, 2016, p. 394.

2. Mănăstirea Secu

15 octombrie 1916

Telegrama stareșului Mănăstirii Secu, Ilarion Bălăiță, către mitropolitul Moldovei, Pimen Georgescu privitoare la tezaurul mănăstirii și rezoluția mitropolitului.

Prezentată la M-rea Secu, no. 476, cl. S, cuv. 40, data 15, ora 2

La ord<inul> no. 2855, secret, am executat întocmai.

Țigara Samurcaș <cu> ordinul Marelui Cartier au venit să ridice tezaurul monastirei. I-am declarat că este luat la Mitropolia. Când voi veni la Jassy raportez în scris.

Staretz Ilarion

N. 251.

Rezoluție Mitropolit:

Sâmbătă, 15 octombrie, ora 6 seara

Desigur că stareșul amintește despre ordinul ce am dat încă de multă vreme că în fața războiului să se ia măsuri ca odoarele precioase să se ascundă în tainițele vechi spre a fi asigurate și de locul unde sunt să ni să raporteze secret, neștiind despre aceasta decât câțiva călugări cinstiți și serioși, de aceea el a spus că tezaurul a fost preluat la Mitropo<lia> Iași. Dealtfel nu pot să pricep cum d. Șamurcaș ia așa măsuri fără știrea noastră.

<ss> Pimen.

Arhiva Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, ds. 1/1916, vol. II, f. 139.

3. Iași

18 octombrie 1916

Telegrama mitropolitului Pimen către stareșul mănăstirii Secu prin care este anunțat să predea odoarele bisericești delegatului Ministerului Cultelor și Artelor.

Intrat no. 129

18 octombrie 1916

Monastirea Secu din Iași

No. 3992

Cuvinte (80) optzeci

C.S. Părintelui Stareș M<ănăsti>rea Secu

Tecstu

Pentru că odorăle bisericești în aceste vremuri să fie pusă la siguranță, am convenit cu Ministerul Cultelor, să fie ridicate cu inventar de la M<ănăsti>re și

aduse la Mitropolia Iași spre păstrare. În acest scop le veți încredința delegatului Ministerului.

<ss> Mitropolit Pimen

No. Oficial 3505

Copie întocmai

P. conf<ormitate> Ion Econom

Arhiva Mănăstirii Secu, ds. 2/1916, f. 51.

4. Iași

20 octombrie 1916

Telegrama mitropolitului Pimen către starețul Mănăstirii Secu pentru a aduce doarele la Iași.

Copie întocmai

Intrat no. 230

20 octombrie 1916

Telegrama no. 255

De stareț foarte urgentă

Starețului Monastirei Secu

Odoarele și obiectele scumpe, împreună cu Epitaful strâns acele le veți aduce, de urgență, la <Iași> cerând ajutorul Administrației de Plasă iar la Pașcani, oricât va fi, fie și militar.

<ss> Mitropolitul Pimen

No. Of. 3571

P. conformitate <ss> Ion Economu

Arhiva Mănăstirii Secu, ds. 2/1916, f. 52.

5. Mănăstirea Secu

26 octombrie 1916

Adresa starețului Mănăstirii Secu, Ilarion Bălăiță, către mitropolitul Pimen prin care îl anunța de trimiterea a unei părți a odoarelor la Iași la care s-a anexat și inventarul.

M<ănăști>rea Secu

No. 266

1916 octombrie 26

Înalt P.S. Stăpâne

La ordin telegrafic 3001 din 24 c<urent>.

Cu smerită metanie Vă supun la Î<nalta> cunoștință că am fost la până la gara Pașcani și nici nu au putut șeful se ne dei o mașină ca se venim. Permisie am avut numai 48 oră așa că nu am putut se lipsesc. Serviciul spitalului fiind greu am dat pe părintele arhim. Evghenie Ungurianu parti de odoară ci au fost posibil de a le scoati precum arată anecsatul inventar. Celalți sunt asigurați bini de tot, nu se poate scoati decât după o muncă de 10 zile, a spargi betonul armat la 5 metri afund. Pentru to<a>ti aceste rămase garantez cu vieța mea.

Vă rog I.P.S. Stăpâne a ne răspundi dacă ați primit raport nostru no. 259 din 18 c<urent> și dacă nu

I.P.S.V. supus și prea plecat.

Inventarul de odoare strânse la țedula a Sf. Metropolii Iași

- 1 Una cruce de argint vohod, poleită
- 19 Cruci de argint poleite, diferite mărimi și diferite date
- 3 Trei nepoleite
- 3 Trei cruci fără scaun, ctitoricești
- 3 Trei cruci poleite
- 5 Cinci nepoleite
- 1 Una Evanghelie, manuscriptă
- 1 Una Evanghelie, îmbrăcată în filigran românească
- 7 Șapte Evanghelii, îmbrăcate în argint dif<erite> date și mărimi
- 9 Nouă potiră de argint, complete
- 2 Lingurițe de argint
- 2 Două salbe
- 1 Una cutie de argint care au fost moște<le> Sf. Ioan Botez<ătorul>
- 2 Două cutii cu Sf. Moaște
- 1 Un Panaghiar lucrat în filigran
- 1 Un Panaghiar mic
- 1 Un ibric de argint
- 1 Tes și trei discose de argint
- 13 Treisprezece icoane de argint
- 1 Una tăbliță cu chip Sf. Ioan Botez<ătorul>
- 3 Trei coroane (de la icoane împărătești)
- 2 Două iconițe mici de argint
- 1 Un litier mare de argint lucrat în filigran
- 1 Un litier mare două păhăruțe și un vas mic pentru litie
- 2 Două litiere (anaforiță de argint)
- 2 Două șfeșnice mijlocii de argint (vohod)
- 1 Un șfeșnic cu cinci brațe de argint
- 1 Unu cu trei
- 3 Trei șfeșnice mici de argint

- 1 Serafim de argint poleit
- 2 Două trichele de argint
- 7 Șapte cădelnițe „ poleite
- 7 Șapte candelے „
- 1 Un aghiazmatar mare „
- 4 Patru cățui „
- 2 Două chivote de arg<int> cu finifturi și vetre
- 2 Două chivote mai mici
- 1 Un Epitaf mare, ctitoricesc
- 4 Covoară

Arhiva Mănăstirii Secu, ds. 2/1916, f. 53-54.

THE TREASURY OF SECU MONASTERY SENT TO MOSCOW

(Abstract)

At the end of 1916, in the context of the First World War, valuable goods were collected from monasteries all around the country and from other institutions in order to be sent to Moscow for safekeeping. In some cases, the abbots of the monasteries tried to secure these treasuries all by themselves. The abbot of Secu Monastery, Ilarion Bălăiță, managed to hide the monastery's goods and hand over only a small part, the vestments of Metropolitan Varlaam. They were handed over for safekeeping at the deaconship within the Metropolitan Church of Moldavia and Suceava in Iași. The treasuries of the monasteries were sent to Moscow with the second transportation of July 1917, while the one from Secu was stored in case no. IV with the goods of the metropolitan church. These values returned during the summer of 1956 when the Soviet Union made an act of "friendship" toward the Romanian people. Presently, the vestments of Metropolitan Varlaam are preserved at the National Museum of Art of Romania in Bucharest.